

ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Михалевич Ольга Миколаївна

УДК [811.161.2'373.46:33] (043.3)

**СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЛЕКСИКИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Мірченко Микола Васильович,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
завідувач кафедри української мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук,
старший науковий співробітник
Іващенко Вікторія Людвігівна,
Інститут української мови НАН України,
завідувач відділу наукової термінології;

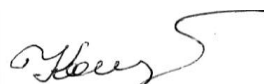
кандидат філологічних наук, доцент
Процик Ірина Романівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри прикладного мовознавства.

Захист відбудеться 18 червня 2011 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32. 051. 02 у Волинському національному університеті імені Лесі Українки (43000, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30 а, ауд. 41).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Волинського національного університету імені Лесі Українки за адресою: 43000, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30 а.

Автореферат розіслано 13 травня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент

Н. М. Костусяк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Зміни в економічній системі України суттєво впливають на словниковий склад мови, сприяють збагаченню його новими поняттями і термінами, які швидко стають загальноповживаними. Збільшується також кількість скалькованих лексем. Дедалі більша їх частина функціонує паралельно з питомими термінами. Одні економічні лексеми виходять із активного вжитку й переходять до пасивного фонду у зв'язку зі зникненням понять, позначуваних ними, і, навпаки, інші терміни поповнюють словниковий склад рідної мови.

Лінгвістичному опису творення і функціонування української термінології присвячені роботи А. С. Д'якова, М. А. Жовтобрюха, В. Л. Іващенко, Т. Р. Кияка, І. М. Кочан, А. В. Крижанівської, Л. Д. Малевич, Г. П. Мацюк, Н. Ф. Непийводи, Т. І. Панько, Л. М. Полюги, Л. О. Симоненко, О. О. Тараненка й інших учених.

Лексико-семантичні процеси під час творення нових термінів на матеріалі текстів засобів масової інформації досліджували такі мовознавці, як Т. А. Коць, Д. В. Мазурик, Л. М. Михайленко, О. А. Стишов, Т. М. Рудакова, І. В. Холявко та ін. Увагу науковців привертають також лексикографічні джерела (О. А. Жирик, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Л. В. Струганець та ін.).

Інтерес мовознавців зосереджений передусім на висвітленні окремих лексико-семантичних процесів у мові: неологізації (Л. І. Даниленко, О. А. Сербенська); запозиченої лексики (Л. П. Кислюк, Л. В. Козак, Т. Й. Лещук, Н. І. Овчаренко, Н. О. Попова); жаргонізації (Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Л. О. Ставицька); лексико-семантичної деривації (В. М. Русанівський, І. А. Самойлова); архаїзації та пасивізації (Л. В. Струганець); реактивації (Л. І. Мацько, М. П. Дудик); термінологізації (Г. П. Мацюк); метафоризації (О. П. Винник).

У сучасній лінгвістиці особливе місце належить роботам, присвяченим вивченню економічної термінологіки. Зокрема, наукові студії Т. М. Дячук, О. В. Чуєшкової, М. І. Навальної, Г. Ю. Пастернак, Г. В. Чорновол, І. І. Вакулик та інших учених характеризують шляхи та способи формування економічної терміносистеми, висвітлюють питання її стандартизації та кодифікації. Значну увагу приділено дослідженню терміносфери окремих економічних наук та галузей. Зокрема, термінологіку агропромислового комплексу досліджувала Т. П. Кравченко, біржову – Н. О. Жданова, маркетингову – О. І. Гутиряк, Д. П. Шапран, податкову – О. В. Чорна, ринкову – Б. П. Михайлишин, О. А. Покровська, З. Б. Куделько, фінансово-бухгалтерську – О. Г. Чумак, С. М. Кришталь.

Однак деякі аспекти мовних процесів, які зумовлюють значну динаміку економічної лексики другої половини ХХ – початку ХХІ ст., недостатньо вивчені. Потребують наукового обґрунтування активізація, актуалізація, пасивізація, неологізація, термінологізація, детермінологізація економічних лексем.

Актуальність дослідження зумовлена потребою вивчення економічної лексики в динамічному аспекті, оскільки вона виступає невід’ємним складником лексико-семантичної системи української мови новітнього періоду. Зміни в економічній терміносистемі відображають найважливіші напрями розвитку мови другої половини XX – початку XXI ст. і пов’язані зі значними економічними трансформаціями в сучасному суспільстві.

На сьогодні відсутні лінгвістичні студії, присвячені опису й аналізу динамічних процесів в економічній терміносистемі. Назріла потреба у вивченні кількісних і якісних структурно-семантичних та функціональних змін цієї лексики. Результати дослідження дадуть змогу показати динаміку економічної термінолексики та її вплив на словниковий склад української мови.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми кафедри української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки „Граматичні одиниці й категорії української мови”.

Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні координаційної ради „Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності” НАН України (протокол № 131/53 від 15 квітня 2010 р.).

Мета дослідження – комплексно дослідити й описати на матеріалі науково-економічної та навчальної літератури, засобів масової інформації, лексикографічних джерел структуру та функції, а також мовні процеси розвитку економічної лексики української мови як однієї з лексико-семантичних підсистем, у корпусі якої яскраво виявлено мовну динаміку другої половини XX – початку XXI ст. (процеси активізації, актуалізації, пасивізації, неологізації, запозичення, формування нових значень, термінологізації, детермінологізації).

Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких **завдань**:

- науково обґрунтувати процеси розвитку економічної лексики в сучасній лінгвістиці;
- виділити структурні типи економічної термінолексики;
- здійснити семантичну та функціональну диференціацію економічних термінів;
- визначити чинники динамічних змін економічної лексики;
- схарактеризувати основні лексико-семантичні процеси, пов’язані з динамікою економічної лексики української мови другої половини XX – початку XXI ст.;
- проаналізувати зміни семантичної структури економічних термінів;
- описати специфіку системних відношень у сфері економічної термінолексики.

Об’єкт дослідження – економічна лексика української мови.

Предмет дослідження – структура та функції, а також процеси, які впливають на динаміку сучасної економічної лексики: (активізація, актуалізація, пасивізація,

неологізація, запозичення, формування нових значень, термінологізація, детермінологізація).

Вибір предмета дослідження зумовлений тим, що саме в структурі економічної лексики української мови як підсистемі лексико-семантичного рівня спостерігаємо активні семантичні процеси.

Джерельна база дослідження становить понад 6000 номінацій економічного змісту, отриманих методом довільної вибірки з науково-економічної та навчальної літератури, засобів масової інформації, а також лексикографічних джерел за період із 1985-го до 2010 р.

Методи дослідження. У дисертації для всебічного вивчення інноваційних процесів в економічній лексиці, інтерпретації її структури та функціонування на сучасному етапі розвитку мови використано описовий метод із прийомами спостереження, порівняння, узагальнення та класифікації мовних фактів. Для дослідження семантичної структури терміноодиниць було застосовано метод компонентного аналізу. Метод кількісних підрахунків використано для вияву закономірностей уживання економічної термінолексики.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві простежено й подано цілісну характеристику особливостей динаміки економічної лексики української мови другої половини ХХ – початку ХХІ ст. У дослідженні на широкій джерельній базі описано економічну лексику української мови в динамічному аспекті, проаналізовано активні лексико-семантичні процеси, пов'язані з трансформаціями в економічній сфері від 1985 р. і донині.

Теоретичне значення дисертації полягає в розширенні наукових уявлень про структурні, лексико-семантичні та функціональні зміни в словниковому складі сучасної української мови, зокрема в корпусі економічної лексики. Результати дослідження сприятимуть глибшому розумінню актуальних проблем розвитку української літературної мови в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Практична цінність дисертації полягає в можливості використання її результатів для підготовки спецкурсів і спецсеминарів із лексикології та семасіології у вищих навчальних закладах, а також у лексикографічній практиці. Наведений у додатку індекс використаних у роботі економічних лексем розширює відомості про лексичний склад української мови, напрями та чинники динаміки її лексичної системи загалом й економічної лексики зокрема.

Апробація роботи. Дисертацію обговорено на засіданні кафедри української мови Інституту філології та журналістики Волинського національного університету імені Лесі Українки. Основні теоретичні положення та практичні досягнення дисертації було представлено на міжнародних і всеукраїнських конференціях: „Взаємодія етнічних і планових мов у контексті європейської

інтеграції” (Луцьк, 2008), „Лінгвалізація світу: теоретичний і методичний аспекти” (Черкаси, 2008), „Мовно-культурна комунікація в сучасному соціумі” (Київ, 2008), „Українська мова в просторі й часі” (Київ, 2009), „Пріоритети германського та романського мовознавства” (Луцьк, 2009), „Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє” (Луцьк, 2009–2010 рр.), „Мова і світ” (Ялта, 2010).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в десяти статтях, вісім із яких опублікованих у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України. Усі статті одноосібні.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списків використаної літератури, що нараховує 223 найменування, джерел фактичного матеріалу (41 позиція) та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 267 сторінок (основний зміст викладено на 178 с.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, відзначено її зв'язок із науковою проблематикою кафедри української мови, сформульовано мету й основні завдання роботи, окреслено об'єкт і предмет дослідження, визначено наукову новизну одержаних результатів, їхнє теоретичне та практичне значення, описано методи аналізу фактичного матеріалу, наведено дані про апробацію роботи.

Перший розділ **„Теоретичні засади дослідження структурної та функціональної специфіки економічних термінів”** присвячений висвітленню вихідних теоретичних засад роботи: з'ясовано зміст і обсяг понять „економічний термін”, „економічна терміносистема”, „економічна лексика”, визначено функціональні особливості економічних термінолексем, здійснено структурно-граматичну та семантичну диференціацію економічної лексики.

У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. корпус економічної лексики – одне з найпотужніших джерел поповнення словникового складу української літературної мови. Особливість української економічної терміносистеми полягає в тому, що вона охоплює спеціальну лексику багатьох економічних наук, які у відповідних джерелах фахівці поділяють на шість груп: теоретичні економічні науки; історичні економічні науки; світова економіка; економіка регіонів України; економіка народного господарства і його галузей; функціональні економічні науки. Саме тому в складі економічної терміносистеми виділяємо загальноекономічні терміни, які забезпечують номінативними засобами поняттєву базу всіх економічних наук, і терміни, які функціонують лише в певній економічній галузі науки.

Відповідно до того, що етимологічно в понятті „термін” закладено семантику чіткості, граничності, під *економічним терміном* розуміємо слово чи словосполучення, що фіксує межі того чи того економічного явища (поняття) або визначає (позначає) це термінопоняття. *Економічна терміносистема* – упорядкована сукупність термінів, які відображають логіко-поняттєву систему економіки, мають внутрішню структурованість і зафіксовані в економічних лексикографічних джерелах.

Економічною лексикою вважаємо сукупність мовних (лексичних) одиниць, що позначають поняття з економічної галузі знань. За функціональною специфікою економічна лексика неоднорідна. У структурі сучасної економічної лексики виділяємо сім груп спеціальних одиниць:

а) власне економічні терміни (лексичні одиниці, які називають фундаментальні поняття економічної терміносистеми та відповідають усім вимогам до терміна), наприклад: *аудит, валовий дохід, інфраструктура ринку, номінальна вартість, сукупний суспільний продукт* тощо;

б) загальновживані слова, які в СУМі зафіксовано у вузькому значенні й у термінологічному словнику – в широкому, наприклад: 1) „*Інфляція* – надмірне проти потреб товарообігу збільшення кількості паперових грошей і швидке їх знецінення” [СУМ, т. IV, 42] та „*Інфляція* – стійке знецінення грошей (зниження їх вартості) внаслідок перевищення кількістю грошових знаків, які перебувають в обігу, суми цін товарів і послуг, що виявляється у зростанні цін, зниженні життєвого рівня населення та інших негативних наслідках” [ЕЕС, т. I, 290]. Такі лексеми можна назвати поліфункціональними;

в) терміни, запозичені із загального вжитку. В економічній терміносистемі ряд загальновживаних слів виконує термінологічну функцію, наприклад, у загальному значенні „*стеля* – верхнє внутрішнє покриття в будь-якому приміщенні” [СУМ, т. IX, 683]. На основі цього виникає спеціалізоване значення внаслідок метафоричного переосмислення загальновживаного значення за місцем: „*стеля* – межа кредитування, зростання відсоткових ставок, що встановлюється державою, передусім центральним банком” [ЕЕС, т. II, 367], а також „*стеля цін* – законодавчо встановлений максимально допустимий рівень зростання цін на товари та послуги з метою сповільнення темпів інфляції та недопущення зниження життєвого рівня найбільш вразливих верств населення нижче від критичної межі” [ЕЕС, т. II, 367];

г) терміни, запозичені з інших наук („*реакція*” (хімія), *атака* (військова справа), *ін’єкція* (медицина), *канали* (географія), *диференціал* (математика), *курс* (навігація), *еластичність* (фізика) та ін.);

г) терміни, що ввійшли до загального вжитку. Багато економічних термінів зазнало часткової детермінологізації і стало надбанням багатьох осіб, утративши своє суто термінологічне значення (*бізнес, бонус, дивіденди, витрати, конкуренція, менеджер, покупець, ринок, споживач, фірма* тощо);

д) професійна лексика – слова або вислови, які використовують представники певної галузі виробництва, професії, роду занять. Сучасні термінологічні словники подають такі одиниці в лапках: *акція „з голубим корінцем”, борг „плаваючий”, реєстрація „з чорного ходу”, реєстрація „на полиці”, шантаж „зелений”*. Серед групи професіоналізмів виділяємо низку словосполучень, які називають *професійним жаргоном*, тобто вирази, які використовують спеціалісти певної галузі в усному мовленні. У лексикографічних джерелах ці сполуки не зафіксовані, наприклад: доходи (видатки), які враховують під час визначення обсягу міжбюджетних трансфертів, спеціалісти в галузі економіки в побутовому мовленні називають *„доходами першого кошика”*. Відповідно доходи (видатки), які не враховують під час визначення обсягу міжбюджетних трансфертів – *„доходи другого кошика”*. В усному мовленні банківських працівників функціонує вислів *„тіло кредиту”*, що вживають на позначення суми грошей, яку дає в борг кредитор, без нарахування банківських відсотків;

е) жаргонна лексика належить певній соціальній субкультурі та містить паралельні експресивно-оцінні, найчастіше стилістично знижені позначення загальновідомих понять, наприклад: *бабки, бабло, бамбоси, башлі, капуста, лаве, лове, мані, манка, тугрики, шайбали* (нормативне значення *гроші*). Із багатьма жаргонізмами в усному мовленні утворено ряд словосполучень, як-от: *відбити бабки* (повернути борг), *відмити бабки* (легалізувати гроші, зароблені незаконним шляхом), *гарячі бабки* (гроші, зароблені проституцією), *ламати бабки* (шахраювати під час розміну та обміну грошей), *ліпити бабки* (збагачуватися), *чисті бабки* (гроші, що містяться в банку), *бабки общакові* (гроші, зібрані злодіями для власних потреб, надання допомоги спільникам та їхнім сім'ям), *збивати капусту* (стягувати з когось гроші), *рубати капусту, стригти зелень* (інтенсивно заробляти гроші).

Узагальнивши зміст та обсяг поняття „економічна лексика”, виділяємо основні її риси: а) широка сфера використання; б) нестабільний статус, пов'язаний із динамічним характером економічного життя, який залежить значною мірою від екстралінгвальних чинників; в) наявність у складі економічної лексики власне економічних термінів; загальноживаних слів; термінів, запозичених з інших наук; професіоналізмів; жаргонізмів; г) здатність до переосмислення значення слів і словосполучень спеціальної лексики.

Актуальне в термінознавстві питання функцій економічного терміна. До базових (основних) функцій, притаманних економічним термінам, відносимо: номінативну (виділено десять основних тематичних груп – назви осіб за професією, посадою та родом занять; назви установ, організацій, об'єднань; назви дій, заходів, операцій, процесів, пов'язаних із економічною діяльністю; назви наук, наукових напрямів, теорій, концепцій, програм; назви документів; назви економічних понять і реалій; назви економічних галузей; методи та форми

ведення економічної діяльності; законодавчі акти економічної галузі; назви економічних явищ, властивостей), дефінітивну, сигніфікативну, комунікативну, когнітивну. Сферу периферійних функцій економічних термінів структурують: стилістична, прагматична, евристична, класифікаційна, правова, образна.

Термінологічний фонд сучасної української мови активно поповнюють не тільки терміни-слова, а й терміни-словосполучення – окремо оформлені, багатолексемні, але семантично цілісні утворення, які складаються з двох і більше компонентів (*авансовий капітал, активи страхової компанії, баланс основних фондів підприємства, державне регулювання ринку робочої сили*). Максимальну кількість компонентів зафіксовано в терміносполучці *моделі розрахунку ринкової вартості основних типів цінних паперів*.

Помітно зросла частка термінів-комполітів, утворених за допомогою компонентів іншомовного походження (*жиробанк, жироринок, жиросистема, жирочеки, євробюджет, євровалюта, єврокредит, єврооблігації, європатент*).

Зберігає свою продуктивність творення економічних термінів-комполітів від іменникових основ різного походження на позначення явищ і процесів економічної дійсності (*валютообмін, капіталовкладення, механоозброєність, платоспроможність, товарообіг, фондовіддача, фондомісткість*).

Досліджувана терміносистема містить велику кількість юкстаполітів, Складники таких одиниць – цілі слова, поєднані безпосередньо, без з'єднувальних голосних за допомогою дефіса (*банк-агент, бізнес-план, білль-брокер, екстра-дивіденд, кліринг-банк, маркет-мейкер, траст-компанія*).

Оскільки термінологічні словосполучення складаються з двох та більше слів, стверджуємо: семантика сполуки загалом залежить від їхніх значень. Двокомпонентні терміносполучення досліджуваної терміносистеми поділяємо на три групи:

1) термінологічні словосполучення, які мають найнижчий ступінь семантичної цілості. Обидва компоненти таких сполук ужиті в термінологічному значенні й можуть самостійно виконувати термінологічну функцію, наприклад: *антидемпінгове мито, акціонерний капітал, банківський кредит, валютний демпінг, казначейські векселі*;

2) терміносполучення, у яких один компонент – власне економічний термін, а другий – загальноновживане слово. Значення термінологічного словосполучення не відповідає сумі значень його складників. Такі терміносполуки мають вищий ступінь семантичної цілості порівняно з термінологічними словосполученнями першої групи, адже один із компонентів у разі розчленування не виступатиме в термінологічній функції, наприклад: *гарячі гроші, ледачий ринок, „мертвий” борг, „молодша” облігація, тверда валюта, чисті податки*. На нашу думку, під час використання слів-нетермінів у термінологічній функції проходять певні семантичні зміни. Це засвідчують процеси, що відбуваються в терміносполуках

із прикметником *сірий*, який входить до складу термінів: „*сіра хвиля*”, *сірий ринок*. Прикметник *сірий* вживають на позначення: „перен. нічим на примітний, невиразний // позбавлений новизни, одноманітний, беззмістовний” [НТСУМ, т. III, 294]. „*Сіра хвиля*” – „нові компанії, далекі від входження у стадію прибутковості (в ризиковому фінансуванні)” [ЕЕС, т. II, 327]. *Сірий ринок* – „неофіційне котування й обмін цінних паперів за їх очікуваним курсом до офіційного випуску на біржу” [ЕЕС, т. 2, 263]. Значення лексеми *сірий* доповнюють семи: безприбутковий – у терміносполучці „*сіра хвиля*”; неофіційний, нелегальний – у номінації *сірий ринок*. Водночас простежуємо термінологічне доповнення значення загальноновживаного слова. Зауважимо: ці зміни відбуваються на всіх структурних рівнях – від двокомпонентних до багатоконпонентних терміносполучень;

3) складені терміни, для яких характерна максимальна семантична цілість. Обидва компоненти цих сполук – слова неспеціальної лексики й лише в поєднанні стають термінами, тобто виконують термінологічну функцію. Підставою для номінації виступає випадкова ознака. Такі терміносполуки непродуктивні, наприклад: *вхідні бар’єри* – „несприятливі для нових підприємств умови, які перешкоджають їм проникнути в галузь, зокрема, великий обсяг стартового капіталу, ефект масштабу, низькі витрати виробництва” [ЕЕС, т. I, 49] та *вхідний* прикметник до *вхід* – „входження, вступ, вшестя; отвір або місце для проходу в середину приміщення, двері, портал, портал, хвіртка, брама, ворота” [НТСУМ, т. I, 400] (спільна сема – проникати), *бар’єр* – „перепона; невисокі поручні, паркан, огорожа” [НТСУМ, т. I, 67] (метафоричне перенесення, спільна сема – перешкода).

Формування економічної лексики залежить від екстралінгвальних та інтралінгвальних чинників. Під час важливих економічних змін у суспільстві екстралінгвальні чинники починають відігравати для економічної терміносистеми надзвичайно вагомую роль.

У другому розділі „**Лексико-семантичні процеси у складі економічної лексики другої половини XX – початку XXI століття**” описано процеси активізації, актуалізації, пасивізації, неологізації, запозичення, які відбуваються у структурі економічної лексики в новітній час.

Лексеми економічного змісту, які позначають базові поняття економічної сфери, значно збільшують частотність вживання (активізуються) в періоди таких важливих змін в економіці країни, як економічна та фінансова кризи, процеси приватизації, зміни в податковій системі тощо. Наприклад, лексему *криза* в електронних виданнях „Дзеркало тижня”, „День”, „Контракти” у період з 2001-го до 2006 р. вжито приблизно 600 разів. Із 2007-го і до 2009 р. (під економічної кризи) частота функціонування терміна стрімко зростає (до 2000 разів). Уживання в пресі лексеми *інфляція* повністю віддзеркалює інфляційні процеси,

які відбувалися в Україні. Згідно з даними Державного комітету статистики України найнижча інфляція була у 2001–2003 рр. У 2001 р. слово „інфляція” вжито 175 разів, у 2002-му – 117, у 2003-му – 105. Із 2004 р. показники інфляції зростають, одночасно зростає частотність вживання цього терміна у ЗМІ (до 220 разів). Найвищий рівень інфляції було зафіксовано 2008 р., тоді ж найбільше згадувань у пресі (понад 500 разів).

Серед процесів, пов'язаних із динамікою словникового складу сучасної української мови, заслуговують особливої уваги *актуалізація* й *пасивізація*. В окремі періоди життя суспільства частину слів використовують активніше, ніж інші, тобто відбувається перехід мовних одиниць із периферії до ядра словникового складу: *дефіцит, гривня, фундація, оптовик, купон, комерція, меценат, спонсор, спекулянт*.

Зворотний процес – це вихід із активного лексикону не лише окремих слів, а й цілих груп лексики. Починаючи з кінця 80-х рр., простежуємо масові процеси пасивізації лексики, яка становила ідеологічне ядро радянізмів, оскільки здебільшого вони називають реалії та поняття, що побутували в часи існування СРСР: *держплан, держпостач, госпрозрахунок, госпрозрахунковий доход, колгосп, колективний підряд, радгосп*.

Процес пасивізації зумовлений віддаленням на периферію лексичного складу частини слів у зв'язку з втратою ними номінативної актуальності, спричиненої частковим або повним зникненням реалій та понять, які вони позначали. Наприклад, поняття *мільйонери* було дуже актуальним протягом 1993–1996 рр, коли грошовою одиницею в Україні були купони. Із проведенням 2 вересня 1996 р. грошової реформи та введенням гривні ця номінація втратила свою актуальність. Залучення до обігу гривні зумовило також відхід на периферію лексем „*карбованець*” та „*купон*”, або „*купоно-карбованець*”, які були особливо популярні з 1991-го до 1996 р., коли виконували роль еквівалента грошової одиниці. Номінація „*приватизаційний майновий сертифікат*” була поширена в 90-х рр., коли розпочався масовий процес приватизації. Із початком приватизації „за гроші” лексема втратила свою частотність вживання.

У складі економічних лексичних інновацій вирізняємо новотвори (нові похідні слова), неозапозичення (нові запозичення) та неосемантизми (нові значення слів). Терміном *новотвір* позначаємо нові слова, утворені в системі української мови за власними словотворчими зразками, наприклад: слово *піар* – адаптована англійська звукова аббревіатура від словосполуки *public relations (PR)* – „англ. зв'язок із громадськістю”. На сьогодні від слова *піар* та його графічних варіантів *ПР, пі-ар, Пі-Ар, PR* нами зафіксовано понад 50 різних похідних, наприклад: *піарівець, піар-акція, PR-партнер, політPR, політPRмен, чорнопіарівець, високопіарний, Пі-Арно*. Під неозапозиченням розуміємо нове слово іншомовного

походження, адаптоване до системи української мови шляхом транскрибування (відображення звукової форми його прототипу в мові-джерелі) або транслітерування (відбиття графічної форми такого прототипа). Прикладами економічних неозапозичень можуть бути лексеми *офшор* (англ. *off-shore*) та *кеш-флоу* (англ. *cash – flow*), які зараз дуже активно функціонують у ЗМІ. Термін *неосемантизм*, як різновид неологізму, виникає внаслідок семантичної деривації на основі метафори й інших переносів найменування, позаслівної деривації, наприклад: „*податкова гавань*”, „*банківська мрія*”, „*спляча красуня*”, „*жирний кіт*”, „*дійна королева*”.

Одним із провідних процесів, що впливає на корпус економічної лексики досліджуваного періоду, вважаємо запозичення іншомовних слів. Зафіксовано декілька способів змістового розкриття запозиченої термінологіки. Серед них виділяємо дефініцію. Термін дорівнює своїй дефініції, а дефініція – обсягу поняття та передає його основний зміст: *Трендсеттери – це проміжна категорія між новаторами, які впроваджують нові тенденції, і послідовниками – широкою масою споживачів* (Контракти, 2008. – 22.09). Належність термінів до спеціального пласта лексики часто виділено за допомогою конструкцій *так званий, такий, тобто*: *На відміну від світових ринків в Україні не поширене страхування, або так зване хеджування (hedge – страхувати), валютних ризиків* (Контракти, 2008. – 22.09); *Коли-от гроші надходять у банк сьогодні й наступного дня вони не будуть потрібні клієнтам, банк може автоматично переказати гроші на овернайт (тобто добовий) депозит* (Контракти, 2008. – 23.06).

Ще одна особливість – активна інтеграція англійської термінологіки в систему української мови з відповідним графічним позначенням. Причому варіанти вживання досить різноманітні, як із коментарями українською мовою, так і без пояснень: *Причина зростання ринку bancassurance (страхування майна, здоров'я, життя банківських позичальників) – збільшення обсягів кредитування фізосіб* (Контракти, 2008. – 19.05). Уживані запозичені лексеми без пояснень, на нашу думку, утруднюють розуміння змісту статті не фахівцям із економіки: *Заможним клієнтам також можуть надати послугу lifestyle-менеджмент* (Контракти, 2008. – 29. 09). Погоджуємося з тими дослідниками, які вважають, що запозичення з інших мов як основний спосіб творення нових одиниць неправильний і неправомірний, адже надмірно насичена іншомовною лексикою терміносистема стає малозрозумілою. Однак незаперечний той факт, що запозичення розширюють лексичні можливості економічної терміносистеми, поповнюють її кількісний і якісний склад.

У третьому розділі „**Типологія змін семантичної структури економічних термінів другої половини XX – початку XXI століття**” охарактеризовано процеси формування нових значень, термінологізації, детермінологізації.

Для процесу формування нових значень у номінацій економічного змісту характерне те, що при ньому залишається незмінною і морфологічна, і фонетична

структура слова, а змін зазнає тільки внутрішня форма мовної одиниці. Внутрішній формі слова притаманний потужний образно-асоціативний потенціал, наприклад: „земельні барони” (ті, хто займаються скуповуванням земель) (Економіка України, 2008. – № 12); „білі комірці” (службовці, чиновники, працівники розумової праці) (Контракти, 2009. – 30.03); „малята” (маленькі банки) (Контракти, 2009. – 02.03); „нові азіатські тигри” (Індонезія, Таїланд, Малайзія, Філіппіни) (Контракти, 2009. – 23.03).

Комунікативний підхід до семантики слова передбачає, що конкретизація наочної віднесеності слова відбувається в живому мовленнєвому процесі шляхом поєднання значення слова й асоційованих із ним явищ. З’явившись як конкретний знак, слово стає стимулом для нових процесів – воно приводить у рух ланцюг зв’язків, конотацій, уявлень, які стоять за ним. Це складний і важливий процес, оскільки значно впливає на перерозподіл сем у семантемі певного слова. Контекст виступає показником можливостей реалізації семантичного потенціалу слова: *Керівники країни повинні пропливти вузьку протоку між Сциллою спаду (економіки) і Харибдою інфляції...* (Контракти, 2009. – 13.04). Поданий приклад засвідчує, що внаслідок такого ситуативного поєднання лексеми *спад економіки* та *інфляція* набувають додаткових, нав’язаних контекстом сем, а саме особливо підкреслюють негативність зазначених економічних явищ. Адже в давньогрецькій міфології існує міф про Сциллу та Харибду – двох чудовиськ, що жили на протилежних берегах вузької морської протоки та стали символами зла. Ці приклади засвідчують тенденцію до „обростання” певної номінації в економічному тексті ситуативними семами. Часто таке ситуативне значення підхоплюють мовці, й воно стає закріпленим за лексемою (номінативним словосполученням).

Термінологізація і детермінологізація – процеси, які активно функціонують у полі економічної лексики. Під *термінологізацією* розуміємо процес поповнення термінологічної лексики шляхом вторинної номінації (метафоризації, метонімізації), а також використання власних імен у складі термінів. Специфіка цього способу полягає в тому, що значеннєва структура слова зазнає повних або часткових модифікацій унаслідок якісних семантичних перетворень, наприклад: „*яма* – заглиблення в землі // глибока вирва на дні річки, ставка, озера // заглиблення в чому-небудь, десь” [СУМ, т. IX, 644] – „*яма* – місце, ділянка приміщення біржі, підлога якої знаходиться нижче підлоги усього товарного залу, де дозволено укладати біржові угоди членам біржі” [ЕЕС, т. II, 562]; „*рай* – за релігійними уявленнями – місце, де блаженствують праведники після смерті” [СУМ, т. VIII, 441] – „*рай податковий* – країна (або її окремий регіон), у яку переказують капітал з метою зменшення податків” [Мочерний, т. II, 209]. У функції термінів ці слова набувають семантичної мотивованості, оскільки їхнє значення сформувалося внаслідок переосмислення на основі подібності форми або функції. Підставою похідних значень у термінології виступає метафора.

Світова наукова спільнота протягом багатьох століть дотримується традиції увічнювати імена найвидатніших науковців та винахідників у термінах. Найчастіше власні імена поєднані зі словами „модель” (*модель Вілсона*), „крива” (*крива Лаффера*), „закон” (*закон Вагнера*), „індекс” (*індекс Герфіндаля*). В економічній терміносистемі поширені терміни на позначення наукового поняття, над відкриттям і вивченням якого працювало кілька людей, наприклад: *формула Блека-Скоулза, теорема Хекшера-Оліна-Самуельсона, модель Кокса-Росса-Рубінштейна*. Прізвище може відігравати лише роль твірної основи термінів, не зазнаючи термінологізації. Так утворено деякі назви економічних напрямів та течій, зокрема: *кейнсіанство, марксизм, рейганоміка, мальтузіанство, кучмономіка*. Власні назви часто використовують також в усному мовленні, наприклад: *Леся* – купюра номінальною вартістю 200 гривень; *Мазенка* – купюра вартістю десять гривень; *Іван Якович* або *Франко* – купюра, номінальна вартість якої становить 20 гривень; *Тарасик, Шева* – вживають на позначення купюри вартістю 100 гривень. Крім власних імен, до складу термінів входять географічні назви: *Бреттон-Вудська валютна система, Кембриджська школа, клуб Лондонський, Японська концепція маркетингу*.

Процес термінотворення не обмежений лише запозиченням лексичних одиниць зі сфери загальнозживаної лексики. Розширення семантики терміна відбувається за рахунок переходу його з однієї терміносистеми до іншої. Такий процес простежуємо тоді, коли термін, не втрачаючи своєї спеціальної семантики в одній галузі, паралельно існує з новим значенням і в іншій: навігація (*валютний курс, обмінний курс*); фізика (*коливання цін, період конвертації*); географія (*вантажні потоки, приплив капіталу*); математика (*відсоток позичковий, сектор економіки*); військова справа (*кредитна блокада, фінансова стратегія*); суспільно-політична (*антиінфляційна політика, маргінальна революція*); медицина (*реанімація економіки, шокова терапія*); демографія (*приріст депозитів, просте відтворення*); музика (*вексель-секунда, вексель-пріма*); хімія (*„реакція”, реакція споживачів*).

Під час виведення терміна з його звичного оточення простежуємо процес *детермінологізації*, рушійною силою якої виступає функціональна переорієнтація. На нашу думку, процес детермінологізації (втрата терміном своєї монопольної термінологічної функції) пов’язаний із частим вживанням терміна поза його терміносистемою в ЗМІ, у розмовній мові. Він передбачає розвиток у семантичній структурі слова нового лексико-семантичного варіанта, що виникає шляхом переносу найменування, наприклад: економічні терміни *актив* і *пасив* у сучасній мові функціонували спочатку в однозначно термінологічному значенні одиниць економіки. Зараз у політиці часто *активами* називають позитивні сторони особи чи якогось явища, відповідно, *пасивами* – негативні: *У пасиві В’ячеслава Анатолійовича – відсутність потрібного впливу в партії* (Контракти, 2009. – 12.10).

У нас в активі – вісім з половиною тисяч гривень виплати матері при народженні дитини, в пасиві – немовлята, яких знаходять на смітниках і під дверима притулків (Контракти, 2009. – 27.05). Економічний термін *кредит* спочатку функціонував лише в економіці. Нині у сфері політики словосполучення *кредит довіри* означає час, який надано особі для реалізації своїх планів: *Кредит довіри в нової влади величезний, але не вічний* (Дзеркало тижня, 2009. – 14.08). У галузі освіти *кредит* – числовий еквівалент оцінки (від 1 до 60).

Четвертий розділ „Системні відношення в економічній терміносистемі” присвячений гіперо-гіпонімії, полісемії, синонімії, антонімії.

Структурованість економічної терміносистеми засвідчують зв'язки між елементами, які існують у вигляді термінологічних мікрополів, організовані на основі семантичної та функціональної єдності, й у межах яких встановлені гіперо-гіпонімічні, синонімічні й антонімічні відношення.

Найяскравіше свідчення системності будь-якої терміносистеми – наявність у її структурі гіперо-гіпонімічних відношень. Терміни як спеціально створені номінативні одиниці покликані не тільки виражати суть понять, а й передавати зв'язки між ними. До складу кожної терміносистеми входять базові поняття з високим ступенем узагальнення та розгорнутою дефініцією. Базові терміни виконують словотвірну функцію, адже на їх основі проходить процес творення терміноодиниць із складнішою семантичною й граматичною структурами. Такі одиниці виступають стрижневими компонентами аналітичних економічних лексем. Наприклад, у мікрополі з домінантою *бюджет* виділяємо: а) номінації з одним рівнем членування: *бюджет автоматичний, бюджет державний, бюджет місцевий, бюджет споживчий, бюджет повної зайнятості*; б) номінації з двома рівнями членування: *бюджет споживчий (бюджет споживчий оптимальний, бюджет споживчий мінімальний)*; в) номінації з трьома рівнями членування: *бюджет споживчий мінімальний (бюджет сім'ї споживчий мінімальний)*.

Розгортання гіперо-гіпонімічної структури проходить і по вертикалі, і по горизонталі. Відношення між членами вертикального ряду – це відношення підпорядкування, а відношення між членами горизонтального ряду семантично рівноправні. Наприклад, термін *фінанси* зазнає конкретизації у значеннях трьох гіпонімів, які розміщені на одній горизонталі й утворюють перший ступінь конкретизації: *державні фінанси, корпоративні фінанси, міжнародні фінанси*. Термін-гіпонім *державні фінанси* слугує гіперонімом щодо термінів наступного рівня конкретизації: *військові фінанси* та *місцеві фінанси*. А гіпонім *корпоративні фінанси* – гіперонім до термінів *фінанси підприємств, фінанси благодійних організацій, фінанси населення, фінанси міжнародних організацій*. Отож, поняття, пов'язані між собою гіперо-гіпонімічною залежністю, утворюють групи різної структури. Залежно від ознак, за якими проходить процес конкретизації

родового найменування, розрізняємо гіперо-гіпонімічні групи з паралельними та послідовними структурами.

У структурі економічної терміносистеми виділяємо три види полісемії: 1) зовнішньосистемну полісемію (виникає внаслідок термінологізації лексем загального вжитку), наприклад: *подушка, провізія, стелаж, райдуга, яма*; 2) міжсистемну полісемію (виникає в тих випадках, коли термін функціонує в різних галузевих терміносистемах із майже незмінним семантичним ядром, але щоразу іншим набором периферійних сем), наприклад: *аккумуляція, блокада, індекс, реакція, сегмент*; 3) внутрішньосистемну полісемію (виникає тоді, коли один термін в одній терміносистемі має два або більше значень). Третій вид полісемії поділяємо на: одногалузеву (термін має два або більше значень у межах однієї галузі економічної науки), наприклад: фінансовий термін *дефолт* має два значення в цінних паперах – 1) припинення виплати відсотків на цінні папери внаслідок ліквідації компанії; 2) відмова держави від виконання своїх зобов'язань, передусім фінансових [ЕЕС, т. I, 161] та міжгалузеву (термін має два або більше значень у різних галузях економічної науки), наприклад: термін *дебіт* – „1) у бухгалтерському обліку – будь-яка сума, що занесена до звітності й збільшує баланс рахунку активів та знижує баланс рахунку пасивів; 2) у цінних паперах – частина ціни купівлі акцій, облігацій або товарно-сировинної продукції, що покривається кредитом, який брокер надає клієнтам, котрі здійснюють купівлю цінних паперів під заставу; 3) у страхуванні – перелік страхових внесків, який складає страховий агент у галузі страхування життя для наступного збирання цих внесків” [ЕЕС, т. I, 144].

Зовнішньосистемна та міжсистемна полісемія не створює проблем для безперешкодного функціонування терміносистеми. Наявність внутрішньосистемної полісемії зумовлює потребу в її впорядкуванні, оскільки може спричинити неоднозначне трактування окремих термінів, що порушить взаєморозуміння між фахівцями.

Синонімія – семантичне явище, яке вважають в лексиці однією з найважливіших системотвірних категорій. Під час аналізу економічної лексики вирізняємо такі види термінологічної синонімії: 1) терміни-дублети, які з'явилися внаслідок: а) використання автохтонних дублетних пар (*збитки* – *втрати*); б) паралельного вживання термінологічних одиниць власне українського та іншомовного походження (*позика* – *кредит*); 2) терміни – синтаксичні синоніми, що виникли внаслідок зміни морфолого-синтаксичних відношень між компонентами. Серед них відзначаємо: а) паралельне використання однослівного терміна і словосполучення (*акціонер* – *власник акції*); б) паралельне вживання термінів-словосполучень (*оборотні засоби* – *обігові засоби*); 3) функціонування термінів повної й короткої форм. Серед синонімів цього виду виділяємо: а) скорочення терміна-словосполучення засобами словотвору (*фінансовий відділ* – *фінвідділ*); б) заміна повної форми терміна аббревіатурою (*ПДВ* – *податок на додану вартість*); в) заміна іноземної аббревіатури українською (*LIFO* – *ЛІФО*).

Виявлення антонімічних відношень в економічній терміносфері допомагає систематизувати поняття, точніше визначити їхнє місце в терміносистемі, адже часто навіть пояснення через протилежне виступає ефективним способом доведення істини. Антонімічні пари економічної лексики поділяємо на три основні групи: лексичні (*актив – пасив, кредит – депозит*); словотвірні (*дефіцит – профіцит, ліквідність – неліквідність*); антоніми, представлені аналітичними формами (*процентні облігації – безпроцентні облігації, інфляція надлишкового попиту – інфляція надлишкової пропозиції*).

У **висновках** узагальнено результати проведеного дослідження, сформульовано основні теоретичні та практичні здобутки.

1. *Економічна лексика* – сукупність мовних (лексичних) одиниць, які позначають поняття з економічної галузі знань. У структурі сучасної економічної лексики виділяємо сім груп спеціальних одиниць.

До базових (основних) функцій, притаманних економічним термінам належать: номінативна, дефінітивна, сигніфікативна, комунікативна, когнітивна функції. Сферу периферійних функцій економічних термінів структурують: стилістична, прагматична, евристична, класифікаційна, правова, образна.

2. Сучасна українська *економічна терміносистема* – цілісна структурована система ієрархічно організованих мовних одиниць, яка забезпечує номінативними засобами поняттєву базу економічної сфери.

Аналіз понад 6000 термінологічних словосполучень економічної терміносистеми засвідчив, що більшість становлять двокомпонентні терміносполуки – 3713 (51 % від загальної кількості). Компактність, стислість, проста формальна структура – це ознаки, які забезпечують двокомпонентним сполученням кількісну перевагу. На другому місці перебувають однослівні терміни – 1448 одиниць (19,7 %). Трикомпонентні терміноодиниці посіли третє місце – 1248 (17,6 %). Терміни, до складу яких входять більше трьох слів, – 756 (10,4 %). Кількість аббревіатур – 94 (1,3 %).

3. Класифікація термінологічних словосполучень за ступенем семантичної цілості ґрунтована на опозиції „термін – нетермін”. На всіх структурних рівнях зафіксовано найбільшу кількість терміносполук, до складу яких входять і власне терміни, і слова неспеціальної лексики. Мінімальну кількість становлять сполуки, жоден із компонентів яких не термін. Аналітичні номінації, що містять неспеціальні слова, відзначені зв’язаністю значень. Формальна розчленованість характерна для тих терміносполучень, у яких усі складники – терміни. Унаслідок аналізу економічних номінацій констатуємо наявність прямого зв’язку між семантикою та граматичною структурою терміносполук.

4. Економічна лексика постійно зазнає змін під впливом екстралінгвальних й інтралінгвальних чинників. Під їх дією корпус лексики постійно перебуває в русі: одні слова й словосполучення з’являються із появою нових явищ, інші –

відходять до пасиву. Характерна ознака для досліджуваної лексики та, що структура значення окремих слів також не залишається незмінною, а поповнюється або втрачає певні семантичні компоненти. Серед провідних тенденцій розвитку найпомітніші тенденції до глобалізації, що сприяє входженню до економічного словника іншомовних слів (переважно з англійської мови).

5. На основі джерельної бази проводимо паралелі між активними мовними процесами на різних часових зрізах і відзначаємо динаміку економічної лексики в новітньому періоді. У другій половині ХХ століття найактивнішими були процеси неологізації, запозичення іншомовної лексики. На початку ХХІ століття в економічній лексиці найактивніші процеси формування нових значень і метафоризації. У періоди важливих економічних змін простежуємо актуалізацію певних економічних лексем.

6. Значну частину семантичних змін у мові зумовлено взаємопов'язаними та безперервними процесами „входження” термінів до загальновживаних слів (детермінологізація) і розвитком нових термінологічних значень на основі семантики загальновживаних слів (термінологізація). Процес термінологізації більш поширений порівняно з процесом детермінологізації. У сучасній українській мові детермінологізація відбувається лише частково, адже немає прикладів економічних лексем, які б повністю втратили свою термінологічну функцію й перейшли до розряду загальновживаної лексики.

7. Системна організація сучасної економічної терміносистеми полягає в наявності упорядкованих угруповань, що характеризують внутрішню структуру, забезпечують лексико-семантичні відношення між термінами (гіперо-гіпонімія, синонімія, полісемія, омонімія, антонімія). Гіперо-гіпонімічні відношення репрезентують аналізовану термінологію не тільки як структуровану та функціональну, але й ієрархізовану систему. Полісемія в корпусі економічної лексики підтверджує думку про те, що однозначність термінологічних одиниць слід трактувати не як обов'язкову умову їхнього існування, а як закономірну тенденцію розвитку термінолексики.

Наявність синонімії в досліджуваній терміносистемі засвідчує, що вона динамічна, відкрита, активно розвивається та потребує подальшого унормування. Антоніми уточнюють характер поняття, сприяють вираженню однозначності й точності, допомагають позначити крайні точки термінологічного поля.

Отже, проведений структурно-функціональний аналіз української економічної терміносистеми дає змогу стверджувати, що це впорядкована сукупність термінів, які відображають логіко-поняттєву систему економіки.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Михалевич О. М. Вплив англіцизмів на функціонування та розвиток української економічної терміносистеми / О. М. Михалевич // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Філол. науки. – 2008. – № 2. – С. 153–156.

2. Михалевич О. М. Метафоризація як процес семантичної трансформації економічної термінологіки / О. М. Михалевич // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Філол. науки. – 2008. – № 10. – С. 74–78.

3. Михалевич О. М. Термінологізація та детермінологізація в економічній терміносистемі / О. М. Михалевич // Мовознавчий вісник. – Черкаси, 2009. – Вип. 9. – С. 135–141.

4. Михалевич О. М. Функціональні вияви та процеси в економічній терміносистемі української мови (на матеріалі творів І. Франка) / О. М. Михалевич // Наук. часоп. нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. – 2009. – Вип. 2. – С. 222–227.

5. Михалевич О. М. Функція як базове поняття сучасної лінгвістики // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Філол. науки. – 2009. – № 6. – С. 501–503.

6. Михалевич О. М. Функціональні особливості економічної термінологіки в епістолярії Лесі Українки / О. М. Михалевич // Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє. – Луцьк : РВВ „Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – Т. 3. – С. 213–214.

7. Михалевич О. М. Функціональний потенціал економічних термінів (на матеріалі українського ділового тижневика „Контракти”) / О. М. Михалевич // Мовні і концептуальні картини світу КНУ ім. Т. Г. Шевченка. – 2009. – Вип. 26. – Ч. 2. – С. 263–267.

8. Михалевич О. М. Інтерпретація понять „термін”, „економічний термін”, „економічна терміносистема” у сучасному мовознавстві / О. М. Михалевич // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Філол. науки. – 2010. – № 2. – С. 86–89.

9. Михалевич О. М. Функціональні особливості економічних термінів (на матеріалі волинських періодичних видань) / О. М. Михалевич // Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє. – Луцьк : РВВ „Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. – Т. 1. – С. 274–275.

10. Михалевич О. М. Семантична структура складених економічних термінів / О. М. Михалевич // Функціональна лінгвістика : сб. науч. работ. – Симферополь, 2010. – Т. 2. – С. 100–102.

АНОТАЦІЯ

Михалевич О. М. Структура та функції економічної лексики другої половини ХХ – початку ХХІ століття. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Волинський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2011.

Дисертація присвячена структурному та функціональному дослідженню економічної лексики в новітній період. Запропоновано класифікацію

досліджуваної лексики з урахуванням функціональної специфіки. З'ясовано вплив екстралінгвальних й інтралінгвальних чинників на процес формування української економічної терміносистеми. У роботі простежено динаміку номінативних процесів в економічній лексиці: активізацію, актуалізацію, пасивізацію, неологізацію, запозичення. Установлено типологічні риси семантичної деривації, особливості внутрішньої форми слова, що стає економічним поняттям. Проаналізовано процеси розширення чи звуження значення слова, що потрапляє в іншу сферу функціонування. Описано явища термінологізації та детермінологізації. Схарактеризовано системні відношення в економічній термінолексії: гіперо-гіпонімію, полісемію, синонімію, антонімію.

Ключові слова: економічна лексика, функції економічної лексики, структурні типи термінів, активізація, актуалізація, пасивізація, неологізація, запозичення, термінологізація, детермінологізація.

АННОТАЦИЯ

Михалевич О. Н. Структура и функции экономической лексики второй половины XX – начала XXI века. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Волынский национальный университет имени Леси Украинки. – Луцк, 2011.

Диссертация посвящена структурному и функциональному исследованию экономической лексики в новейший период.

В работе представлено научное обоснование экономических терминов, показана сущность экономической терминосистемы украинского языка, состоящая из многих подсистем на основе семантической дифференциации.

В структуре современной экономической лексики выделены семь групп специальных единиц: 1) собственно экономические термины; 2) общеупотребительные слова, одновременно зафиксированные в толковом „Словаре украинского языка” в узком значении и в терминологическом словаре в широком значении; 3) термины, заимствованные из общеупотребительной лексики; 4) термины, заимствованные из других наук; 5) термины, вошедшие во всеобщее употребление; 6) профессиональная лексика; 7) жаргонная лексика.

К базовым (основным) функциям, присущим экономическим терминам, относим: номинативную, дефинитивную, сигнификативную, коммуникативную, когнитивную; к периферийным – стилистическую, прагматическую, эвристическую, классификационную, правовую, образную.

Анализ грамматической структуры более 6000 терминологических словосочетаний показал, что большинство составляют двухкомпонентные терминосочетания – 3713 (51 % от общего количества). Компактность, краткость, простая формальная структура – те качества, которые обеспечивают

двухкомпонентным сочетаниям численное превосходство. Второе место занимают термины, состоящие из одного слова – 1448 (19,7 %). В исследуемой терминосистеме, кроме бинарных, зафиксированы трехкомпонентные терминосочетания – 1248 (17,6 %). Многокомпонентные (от трех и более слов) составляют 756 (10,4 %) от общего количества исследуемых сочетаний. Количество аббревиатур – 94 (1,3 %).

Экономическая лексика подвергается изменениям под влиянием экстралингвальных и интралингвальных факторов. Под их воздействием одни слова и словосочетания возникают в результате новых явлений, другие становятся пассивными. Особенностью экономической лексики является то, что структура значения отдельных слов также не остается неизменной, а приобретает или теряет определённые семантические компоненты. В развитии экономической лексики заметны тенденции к глобализации, что способствует пополнению экономического словаря иностранными словами (преимущественно из английского языка).

На основании базы источников проведены параллели между активными языковыми процессами различных временных срезов и отмечена динамика экономической лексики в новейший период. Во второй половине XX века самыми активными были процессы неологизации, заимствования иноязычной лексики. В начале XXI века в экономической лексике активизируются процессы формирования новых значений и метафоризации. В периоды экономических изменений наблюдаем актуализацию экономических лексем.

В работе установлены типологические черты семантической деривации, прослежены изменения внутренней формы слова, становящегося экономическим понятием. Исследованы процессы расширения или сужения значения слов, связанные с изменением сферы их функционирования.

Описаны явления терминологизации и детерминологизации. В понятие терминологизации включаем процесс пополнения терминологии путем вторичной номинации (метафоризации, метонимизации), а также использования собственных имен в качестве терминов. Детерминологизацию определяем как нивелирование внутренней формы слова-термина.

Системная организация современной экономической терминосистемы состоит в наличии упорядоченных лексем, которые определяют внутреннюю структуру, обеспечивают лексико-семантические отношения терминов (гиперонимия, синонимия, полисемия, омонимия, антонимия).

Проведенный анализ структуры и функционирования украинской экономической терминосистемы позволяет утверждать, что это упорядоченная совокупность терминов, отражающих логико-понятийную систему экономики.

Ключевые слова: экономическая лексика, функции экономической лексики, структурные типы терминов, активизация, актуализация, пассивизация, неологизация, заимствования, терминологизация, детерминологизация.

SUMMARY

Mykhalevych O. M. Structure and Functions of Economic Vocabulary of the Second Half of the XX – the Beginning of the XXI Century. – Manuscript.

A Thesis for obtaining the degree of Candidate of philological sciences in speciality 10.02.01 – Ukrainian language. – Lessya Ukrainka Volyn National University. – Lutsk, 2011.

The thesis is devoted to structural and functional research of economic vocabulary in recent years. The classification of studied vocabulary is offered, taking into account functional peculiarities. An influence of extralingual and intralingual factors on the process of Ukrainian economic terminological system formation is ascertained.

In the work the dynamics of nominal processes in economic vocabulary is observed. The processes of activation, update, removal from use, neology and borrowings were studied. The typological features of the process of semantic derivation, peculiarities of inner word forms that become economic notions are determined. The processes of enlarging or decreasing of the words meanings, which are used in other spheres of functioning are studied. The processes of terminologization and determinologization are described. System relations in economic terminological vocabulary are characterized: hyper-hyponimia, polysemy, synonymy, antonymy.

Key words: economic vocabulary, functions of economic vocabulary, structural types of terms, activation, update, removal from use, neology, borrowing, terminologization, determinologization.

Підписано до друку 10.05.2011. формат 60×90¹/₁₆.

Обсяг 0,9 обл.-вид. арк., 0,9 ум. друк. арк. Тираж 100 прим. Гарнітура Times.

Друк – Волинський національний університет ім. Лесі Українки.

43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13. Зам. 2506.

